

Erövra eller erövras

Officersprofessionens relation till det akademiska systemet

*Inträdesanförande i KKrVA avd IV den 12 oktober 2016 av
Martin Norsell*

Résumé

When designing an educational programme it is important to have a good understanding of relevant learning outcomes, but also to decide how much it may cost in money, time and quality. Today's discussions are often limited to a strategic and rather abstract level, either inspired by the solutions of other countries fulfilling existing legal and educational systems for the specific country or an urge to revert to the 'good old days'. This is expensive compared to using existing and working readily available systems. To the author's mind, both the Swedish Armed Forces and the individual student would benefit if the focus shifted from suggesting abstract strategic changes, almost impossible to implement, towards improving the current system and using the academic system to its full potential from the perspective of 'making' the best Swedish officers possible.

INNAN MAN BYGGER upp en utbildning måste man bestämma sig för vad man vill åstadkomma, samt vad det får kosta i pengar, tid och kvalitet. Ofta läggs merparten av energin på en övergripande abstrakt nivå i ett försök att designa nya system, ofta inspirerade av utländska förebilder eller utifrån ambitionen att gå tillbaka till den "gamla goda tiden". Detta är kostsamt jämfört med att använda existerande och fungerande system, i det här fallet det gängse akademiska systemet. Förhoppningen är att mer engagemang framöver läggs på att fundera på vilket utbildningsinnehåll som ger dugliga officerare än att på en systemnivå försöka skapa nya lösningar som är nästintill omöjliga att förverkliga baserat på svensk lagstiftning. Officersprofessionen bör istället innehållsmässigt erövra sin plats i det akademiska systemet på sina villkor men på ett sådant sätt att de existerande akademiska systemkraven uppfylls.

Tradition och dagsituation

Om två år firar Försvarshögskolan 200 år. Förutom officerare utbildades också de första civilingenjörerna i den militära akademi som då låg på Marieberg. Därmed sagt att Försvarshögskolans föregångare stod fadder till landets tekniska universitetsutbildningar. Att Försvarshögskolan idag ligger omsluten av Kungliga Tekniska Högskolan, grundad 1827 och med rätt att bedriva forskarutbildning från 1927, symboliserar tydligt den nära kopplingen mellan det militära utbildningssystemet och akademien. Det visar också att akademiska processer är långsamma.

Försvarshögskolan ingår sedan 2008 i det gängse akademiska systemet under Utbildningsdepartementet, dock med en egen förordning som skiljer sig i flera avseenden. Text har Försvarshögskolan en lärarkategori som inte finns vid något annat lärosäte nämligen militära lärare. På pappret ges dessa

ett kollegialt inflytande som påminner om de disputerade lärarnas men i själva verket kommer de ibland i underläge i de akademiska beslutsprocesserna. Detta eftersom akademins grundstruktur är baserad på att de disputerade i majoritet tillsammans med bl a studenter fattar ett stort antal beslut som rör tjänster, forskning och utbildning.

Officersprofessionen är därmed inte en full medlem av det akademiska systemet förrän officerarna själva kan disputerat, helst inom ett ämne de själva definierat. Examenstillstånd på forskarnivå inom krigsvetenskap är m a o en absolut förutsättning för att officersyrket ska kunna vara med och långsiktigt styra över sin del av det akademiska systemet. Lyckas man med det kan man också garantera forskningsbaserad och kvalitetssäkrad kunskapsproduktion över tid.

Innan man tar sig an ett utbildningssystem måste man bestämma sig för vad man vill åstadkomma, samt vad det får kosta i pengar och i kvalitet. Inom den militärnära världen har mycket energi lagts på att föreslå hur man ska bygga upp helt nya system utan att egentligen ta tag i de grundläggande kvalitets- och innehållsfrågorna. Istället brukar fokus riktas mot frågor av karaktären: vilka ska rekryteras, hur många ska rekryteras samt hur mycket det får kosta. Genom att utelämna frågor om innehåll och kvalitet förleds man ibland att tro att det finns ”enkla systemlösningar som löser allt”. I själva verket förutsätter framgång istället mödosamma pedagogiska och kunskapsinriktade överväganden och svåra avvägningar mellan olika måluppfyllelser.

Målfunktion, kvalitet och robusthet

I min bakgrund inom matematisk optimeringslära har jag själv fått erfara hur svårt det är att bestämma målfunktionen, d v s

vad man vill åstadkomma. Ett enkelt, men illustrativt exempel är om man frågar en flygförare som ska närma sig fientlig radar vad målfunktionen är. Svaret blir oftast att synas så kort tid som möjligt på fiendens radar (om möjligt, helst inte alls). Om sådana flygbanor beräknas blir resultatet ganska långa och komplicerade anflygningar vilket sällan uppskattas då detta innebär andra risker/kostnader. En kombination av faktorer som man vill maximera är det vanligaste man har att hantera. En ständig dialog om vad man vill åstadkomma är nödvändig även i ett ”enkelt” tekniskt system. I ett system som innebär social eller politisk interaktion är svårigheterna mångdubblade. En målfunktion kan nästan aldrig definieras fixt.

En annan mycket viktig parameter i all typ av målfunktionbestämning är diskussionen om kvalitet och robusthet. Att bara hävda att något är billigare utan att beakta kvalitetsargumentet innebär enorma risker. Inom optimering kan kvalitet antingen ingå i en målfunktion, d v s att erhålla så hög kvalitet som möjligt, alternativt som ett bivillkor, d v s kvaliteten måste överstiga något visst mått. Hur som helst förutsätter kvalitetsbegreppet någon form av jämförande perspektiv. För att få något att jämföra med gällande den svenska officersprofessionen genomfördes på Försvarshögskolan en mindre pilotstudie som resulterade i en artikel ”Swedish military officers through other nations’ eyes – Experiences related to leadership theory, stereotypes, identity and military contextual history”.¹ Resultatet indikerar att svenska officerare har ett mycket gott rykte internationellt, men att det även finns några mindre utvecklingsområden.

Om man vill ändra på utbildningssystemet bör man naturligtvis också förhålla sig till kostnadsfrågan. Men vad är kostnad? Det billigaste ur ett optimeringsperspektiv är naturligtvis att inte utbilda några officerare

alls utan bara dela ut ”officerslegitimation” till valfria personer. Även om det kortsiktigt blir billigt i kronor lär det bli oerhört dyrt ur ett samhällsperspektiv.

Mycket forskning och utveckling pågår kring robusta system. Anledningen är att i sådana system kan innehållet ändras utan att man designar om helheten. Sådana system anses vara enormt resurseffektiva i jämförelse. Robusta system minskar dessutom risken för suboptimering av enskilda intressen på helhetens bekostnad. Risker minskas genom att systemet är relativt fixerat, medan innehållet löpande förändras. Det svenska akademiska systemet är ett sådant robust system.

Om nya lösningar

En annan uppenbar risk när man ger sig på att föreslå ett nytt utbildningssystem är att bakomliggande särintressen styr. Detta är mycket svårhanterat då åsikter som inte uttrycks transparent, spårbart och akademiskt tydligt är svåra, intill omöjliga att bemöta. Under arbetet med att reformera Försvarshögskolan har det av och till föreslagits ett antal till synes ”enkla” opreciserade lösningar allt från strävan att gå tillbaka till inomverkliga lösningar som ska garantera Försvarsmaktens inflytande till längtan att kopiera internationella förebilder för att förenkla och bredda rekrytering av officerare. Om man väljer att säga att något bör avskaffas eller förändras i grunden bör man också erbjuda ett alternativ som är realiserbart i den svenska kontexten.

Det finns något som förenar förslag av detta slag. De är mycket komplicerade att införa eftersom de ofta går på tvärs mot rådande ordning och därför är kostsamma i tid och pengar. Att tro att man t ex kan kopiera andra systemlösningar i ett svenskt sammanhang utan att omfattande förändringar genomförs i lagar och förordningar

är naivt. Dessutom kan man ofta inte ens överge det gamla systemet. Om man t ex vill lägga ner en normal akademisk utbildning får man räkna med att avskaffandet tar minst 4-6 år. Detta på grund av att de som påbörjat utbildningen enligt lag och förordning ska ges möjlighet att genomföra sin utbildning även om de gör långa studieavbrott.

Till råga på allt så tar det också lång tid att införa nya systemlösningar. Att få en ny organisation att fungera är en nog så komplicerad uppgift vilket inte förenklas av att man också förväntas klara ett stort antal externa olikartade granskningar. Nya systemlösningar klarar sig m a o bara om de får mogna fram, och genast har ett eller flera decennium gått innan man är färdig. Att tro att man kan göra allt rätt från början är optimistiskt.

För de som förespråkar genomgripande förändringar är den vanligaste lösningen att man lyfter sig till en hög abstraktionsnivå och utelämnar detaljförståelsen. Alla som varit verksamhetsansvariga vet att mekanismer på detaljnivå är det som sänker den mest geniala strategiska planens genomförande. Svensk arbetsmarknadslagstiftning som hindrar kontraktsanställning är ett konkret exempel på sådant som omöjliggör ”enkel” import av vissa andra länders militära utbildnings- och personalförsörjningssystem.

Inom ledarskap mixas ofta upplevelsen av hur saker organiseras med hur arbetet styrs. En del får för sig att regler och tydlig struktur är lika med auktoritär styrning och lite utrymme för egna initiativ. Den upplevelsen är inte ovanligt inom den akademiska världen men i själva verket är det tvärt om. Givna strukturer samt tydliga och transparenta ledningsprocesser innebär att man slipper uppfinna nya regler för varje situation och individen ges möjlighet till större utrymme för det den egentligen vill göra. Denna fördel upplöses givetvis varje gång fundamentalt

nya men inte färdigtänkta systemlösningar införs, dvs robustheten minskar. Detta är tids- och resurskrävande.

Fundamentet finns

Hur bör då ett utbildningssystem utformas? Det är bara följa order. Riksdagsbeslut är redan fattat vilket ledde till att Försvarshögskolan 2008 flyttades från Försvarsdepartementets ansvarsområde till Utbildningsdepartementets utifrån ambitionen att de militära utbildningarna skulle införlivas med det gängse akademiska systemet. Eller som ett departementsråd vid Utbildningsdepartementet uttryckte det: nu har ni ett system, fyll det med innehåll. Den uppmaningen förutsätter att alla inblandade med hjälp av logik och kreativitet försöka resonera sig till en rimlig lösning vad gäller de militära utbildningarnas genomförande och kvalitet inom akademins givna systemramar. Detta är något som försvarsmaktsledningen har tagit till sig på ett berömvärt sätt.

Detta förutsätter i sin tur att man tar till sig och använder sig av det kvalitetssystem som det svenska akademiska systemet erbjuder. Att uppfinna ett eget är utsiktslöst. Att konstruera ett kvalitetssystem som är genomtänkt i alla detaljer, heltäckande och ger rätt styrsignaler är en enorm uppgift. Det förutsätter en lång period av ”trial-and-error” med medföljande dyrköpta erfarenheter. Om någon skulle ge sig på ett sådant projekt kan man vara övertygad om att omvärlden kommer att överge det långt innan det genom test i verkligheten har fått sin slutgiltiga form. Det enklaste är naturligtvis att förhålla sig till ett existerande system. Dessutom, all högre utbildning som ligger utanför den gängse akademien kommer förr eller senare att jämföras med det akademiska systemet eftersom det senare är så dominerande.

Den mest uppenbara men föga överraskande lösningen är således att utgå från det existerande akademiska systemet särskilt med tanke på att detta har visat sig synnerligt hållbart över tid samtidigt som dess tillämpningar är dynamiska och tillåtande. Exempel på denna dynamik är att allt från operasångare till kärnfysiker utbildas inom samma kvalitetssystem, detta inkluderar också många professioner såsom, läkare, ingenjörer, jurister o s v.

Inom det akademiska systemet kan, och bör, utbildningsinnehållet ständigt revideras, vilket är förutsättningen för att man ska vara relevant och aktuell. Min uppfattning är också att detta är ett av de främsta skälen till att systemet har fungerat så länge och i så olika sammanhang. Det är också värt att notera att praxisnära undervisning är det normala i många utbildningar. Inom det akademiska systemet är det inget problem att uppfylla det som professionen efterfrågar eller att garantera Försvarsmakten respektive Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps inflytande. Det finns heller inget som omöjliggör ytterligare bredare rekrytering om man så önskar, redan idag har t ex 20 procent av kadetterna en tidigare akademisk examen.

Men det värdefullaste med det akademiska systemet är att man ingår till fullo i ett existerande världsomspännande kvalitets- och examenssystem vars infrastrukturella värde inte går att uppskatta. Detta innebär att man får nya ingångar och gränssytor och på så sätt kan öka kunskapen genom samarbeten som bygger på respekt och tillit både kort- och långsiktigt. Kunskapsproduktionen för officersprofessionen kommer därmed att bli långsiktigt hållbar och vital.

Konsten är sålunda att erövra sin del av det akademiska systemet på sina egna villkor. Annars riskerar man införlivas (akademiseras) in i redan etablerade ämnen på

deras villkor och på sätt som kanske inte är önskat. Det finns många hugade spekulanter på de resurser som läggs på dagens högkvalitativa officersutbildning. Det handlar med andra ord om att göra klart för sig själv vad man egentligen vill uppnå med sin antagning, utbildning, forskning och samverkan. Detta är inte möjligt utan att man förstår och kan definiera sitt eget kärnämne vilket bl a innebär att stå för sin egen kunskapsproduktion genom att bli utbildade egna doktorander som kan bli nästa generations lärare och forskare.

Ett elitlärosäte

Jag gläder mig över att de professioner som har egna lärosäten är stolta över dessa. Jag tänker på läkare och KI, ingenjörer och KTH/Chalmers samt ekonomer och Handelshögskolan. Jag upplever att denna relation också återfinns mellan officerare och Försvarshögskolan. Klart är att allmänheten och våra civila studenter betraktar Försvarshögskolan som ett elitlärosäte. Det är något vi måste leva upp till och då gäller bara kvaliteten oavsett om det handlar om praxis eller teori.

Vi är i mångt och mycket Försvarsmaktens och Myndigheten för samhällsskydds lärosäte och vi är införlivade i det internationella akademiska systemet om än inte allt är färdigutbyggt. Förhoppningen är att mer energi och engagemang framöver läggs på att fundera på officersutbildningarnas innehåll och syftet än på att försöka designa i grunden helt nya system som ibland inte ens går att förverkliga på grund av svenska lagar och förordningar.

Officersprofessionen måste erövra sin plats i det akademiska systemet och det kan man bara göra genom att man går på djupet i innehålls- och kvalitetsfrågor oavsett om det rör forskning eller utbildning. Det akademiska systemet som vi ingår i existerar, är uppkopplat mot hela världen och i grunden beprövat. Vi får göra som nämnda departementsråd sa, fylla det med rätt innehåll för att utbilda officersprofession på allra bästa sätt. Erövra er plats i det akademiska systemet och fyll det med ert kunnande!

Författaren är professor, prorektor vid FHS och ledamot av KKrVA.

Not

1. Larsson, Gerry, m fl: "Swedish military officers through other nations' eyes – Experiences related to leadership theory, stereotypes, identity and military contextual history", *International Journal of Organizational Analysis*, vol 24 nr 4, 2016, s 615-633.